

activities determine aims, desires, needs and promote person in the realization of creative human potential. Children and young people brought up in foster care institutions often has had painful life experiences related to disturbed and even pathological parental influence of the generational family environment. This unfavorable modeling (among others resulting from such factors as: educational failure of parents, economic failure, domestic violence, neglect of education, poor personal culture of parents, mental illness or disability, addiction, breaking the law, prostitution, sexual promiscuity, low moral level and others) has a major impact on the decision about placing children in institutions where these children are subject to special care, their individual needs are diagnosed. Some actions should be made, which lead to the proper development of physical, mental and satisfy their needs with simultaneous preparing for the best possible start for adult life.

The correct forming of moral basis, hierarchy of the vital values and corresponding imitation models may serve to encourage desirable vital inquiries and needs in the capacity of preparing for the adult life.

Key words: values, aspirations, morality, orphan, pupil, family, upbringing, education, imitation models, pathologies, self-actualization, vital inquiries.

Отримано: 26.01.2014 р.

УДК 159.922.6

Н.О. Євдокимова

Концептуальні підходи до формування майбутнього фахівця як суб'єкта правничої діяльності

Н.О. Євдокимова. Концептуальні підходи до формування майбутнього фахівця як суб'єкта правничої діяльності. У статті представлено проблематику формування суб'єкта правничої діяльності. Поглиблено і розширено теоретичні уявлення про психологічну структуру правничої діяльності та соціально-психологічні особливості її суб'єкта, змістову специфіку формування суб'єктності у процесі професійного навчання у вищому навчальному закладі. Розроблено концепцію суб'єктогенези майбутнього правника. Становлення суб'єктності студента-юриста у вищому навчальному закладі розглядається як результат запровадження суб'єктно-просторової парадигми організації професійної підготовки, що передбачає утворення культуровідповідного освітнього простору навчання студентів, психолого-педагогічне проектування кого відображає всі рівні суспільної правової свідомості і діяльності.

Ключові слова: навчальний тренінг, організаційно-діяльнісна гра, освітній простір, психологічна служба, психологічні технології правничої діяльності, суб'єкт, технологія, навчальна задача, навчально-професійна діяльність.

Н.А. Евдокимова. Концептуальные подходы к формированию будущего специалиста правовой деятельности. В статье представлена проблематика формирования субъекта юридической деятельности. Углублены и расширены теоретические представления о психологической структуре юридической деятельности и социально-психологических особенностях ее субъекта, содержательной специфике формирования субъектности в процессе профессионального обучения в высшем учебном заведении. Создана научно обоснованная концепция формирования будущего юриста как субъекта профессиональной деятельности. Становление субъектности студента-юриста в высшем учебном заведении рассматривается как результат внедрения субъектно-пространственной парадигмы организации профессиональной подготовки, что предусматривает образование культуросообразного образовательного пространства обучения студентов, психолого-педагогическое проектирование которого отображает все уровни общественного правового сознания и деятельности.

Ключевые слова: учебный тренинг, организационно-деятельностная игра, образовательное пространство, психологическая служба, психологические технологии юридической деятельности, субъект, технология, учебная задача, учебно-профессиональная деятельность.

Постановка проблеми. Важливі зміни, що відбуваються у політичній та соціальній сферах життя в Україні, вимагають від сучасних правників ефективного вирішення професійних задач, спрямованих на економічний розвиток держави й укріплення соціальної справедливості у суспільстві, що актуалізує формування корпусу правників як суб'єктів юридичної діяльності. Відповідно до цього кожен правник має володіти ґрунтовними знаннями всього масиву законодавства, незалежно від його галузевої диференціації, бути компетентним у цілій низці практик: правотворчій, правозастосовній, правоінтерпретаційній, правоконкретизуючій, правосистематизуючій, правороз'яснювальній, контрольній, наглядовій, освітній, науковій – та бути готовим охороняти й захищати права та законні інтереси держави, юридичних і фізичних осіб. Проте реальна професійна підготовка правників виявилася розібраною по різних соціальних інституціях, що призвело до виокремлення різних предметів підготовки правників. Так, підготовка адвоката, офіцера органів внутрішніх справ, судді та інших представників юридичної професії є різноспрямованою за своїм предметом та змістом професійної

підготовки. Наявна спеціалізація у певній правничій галузі шкодить набуттю студентами базових знань, умінь та компетенцій у майбутній професійній діяльності за фахом, що гальмує процеси формування в Україні правової держави та громадянського суспільства. Потреби суспільства щодо професійної освіти правників, закладені у державних стандартах професійної підготовки, вимагають універсалізації базової правничої освіти, загальної (багатопрфільної) підготовки до діяльності у сфері правовідносин, що дозволить забезпечити високий професійний рівень усіх представників правничої професії, якість юридичних послуг, надійний правовий захист української держави та її громадян.

Нинішній стан системи підготовки правників характеризується наявністю низки протиріч, основними з яких є протиріччя між: правовими основами суспільства і правосвідомістю громадян; пріоритетами соціальної необхідності й особистісного інтересу; інституціональними та неінституціональними формами освіти; освітніми стандартами та вимогами професійної діяльності щодо її суб'єкта; цілями викладання та навчальними задачами; завданнями формування цілісної професійної суб'єктності правника у процесі його підготовки у вищому навчальному закладі та традиційним способом організації навчального процесу; диференціацією викладання всіх навчальних дисциплін і необхідністю їхньої інтеграції щодо кінцевих цілей навчання; абстрактним характером предмета навчальної діяльності та реальним предметом майбутньої професійної діяльності.

Це вказує на невідповідність нинішньої ситуації у професійній освіті майбутніх правників сучасним потребам суспільства у формуванні суб'єкта правничої діяльності. Діючі державні стандарти підготовки правників побудовані на моделі спеціаліста як виконавця професійних функцій і забезпечують становлення виконавської позиції майбутніх правників, що не відповідає сучасним вимогам до становлення конкурентоздатних фахівців.

Відтак, стає можливим проектування системи професійної правничої освіти з позиції юридичної практики, що обумовлює створення соціокультурної освітньої ситуації формування майбутнього фахівця як суб'єкта юридичної діяльності, здатного до виконання системи професійних задач та розвитку власної професії.

Наведений перелік протиріч, які утворюють проблемне поле сучасної підготовки, свідчить про необхідність комплексних наукових досліджень професійної підготовки правників як суб'єктів цілісної правничої діяльності та створення інтегрова-

ної нормативної моделі суб'єкта правничої діяльності, розкриття психологічних механізмів та умов формування правника під час навчання у вищому навчальному закладі. За такої ситуації *науковою проблемою* нашого дослідження є створення психологічної концепції суб'єктогенези майбутнього правника.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Науковцями у працях з педагогіки, психології, юриспруденції висвітлюються такі аспекти підготовки майбутніх правників: довузівська підготовка кандидатів на службу в органи внутрішніх справ України (А. М. Клочко, О. Ю. Пащенко, І. М. Совгір); юридична освіта (В. А. Власіхін, У. Гордон, В. В. Захаров, Я. В. Карнаков, А. І. Кук, А. Ліон-Кан, Ш. Мейєр, П. Ф. Нікулін, А. Сіберт, М. Тамайо-Калабресе); клінічна освіта майбутніх правників (О. В. Байков, К. Браун, Р. Є. Гентош, А. Б. Гутніков, П. А. Джой, О. М. Доброхотова, П. Дуглас, М. В. Дулеба, С. І. Молібог, Д. Г. Павленко, О. М. Рекош, Дж. Франк, Ф. Шрег); формування професійних навичок юриста (В. А. Єлов); професійна спрямованість студентів-юристів (В. А. Полянська); формування професійної правосвідомості (О. В. Землянська, О. В. Кобець, П. В. Макушев, М. Я. Соколов); становлення професійної Я-концепції майбутніх юристів (Р. В. Каламаж); формування професійної правової культури керівників і працівників органів внутрішніх справ (В. О. Безбородий, І. П. Зеленко, П. В. Макушев, М. К. Подберезький) та юристів (С. С. Сливка); формування економічної культури (В. С. Рижиков); розвиток професійно значущих якостей юриста (А. М. Бражнікова, В. Л. Васильєв, М. І. Єнікієв, А. Е. Жалінський, М. О. Калашніков, М. М. Сілкін); підготовка курсантів навчальних закладів МВС до професійних дій у нетипових ситуаціях оперативно-службової діяльності (О. М. Корнев, С. Х. Яворський) та екстремальних умовах (В. Г. Андросюк); виховна робота у закладах освіти МВС (С. М. Легуша, В. В. Серебряк, М. Й. Штангрет, С. М. Яровий); формування комунікативних якостей (С. М. Богдан, І. О. Шинкаренко), конфліктної (І. В. Ващенко) та професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ (О. С. Тубарева); формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС (Г. Х. Яворська); формування позитивного іміджу працівника міліції (І. В. Воробйова); професійно-психологічна підготовка працівників органів та підрозділів внутрішніх справ (В. О. Лефтеров, Л. І. Мороз); управління в органах внутрішніх справ (О. М. Бандурка, В. І. Барко, С. П. Бочарова, О. В. Землянська) та ін.

Мета статті – розкриття психологічних механізмів суб'єктогенези людини на етапі професійного навчання у вищому навчальному закладі і розробка на цьому ґрунті психологічної концепції формування майбутнього фахівця як суб'єкта правничої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Природній зв'язок людини з її діяльністю виражається через поняття «суб'єкт». Закладене у філософсько-психологічній концепції С. Л. Рубінштейна, поняття суб'єкта стало наріжним у психологічній науці, поклало початок суб'єктному підходу, за якого суб'єкт проявляється, твориться і визначається у своїх діяннях й актах творчої самодіяльності, виступає свідомим творцем здійснюваної діяльності, відповідальним за власну активність, що проявляється у його відносинах зі світом та іншими людьми, тобто як суб'єкт життя, що виступає у якості ідеалу або найвищого рівня розвитку людини. Формування суб'єкта діяльності визначається С. Л. Рубінштейном як процес якісного перетворення психічних й особистісних властивостей людини, включених у діяльність і забезпечуючих її здійснення, відповідно до вимог діяльності і критеріїв самої особистості [7].

Концепція С.Л. Рубінштейна знайшла своє відображення у різноманітних теоретико-методологічних підходах: суб'єктно-генетичному, суб'єктно-особистісному, суб'єктно-діяльнісному, діяльнісному, системному, системо-миследіяльнісному, освітньо-просторовому, задачному, компетентнісному, породжуючи певні категоріальні визначення поняття суб'єкта [7].

Прослідковуючи різні стадії онтогенетичного руху суб'єкта, представники суб'єктно-генетичного підходу (В. Т. Кудрявцев, С. Д. Максименко, В. В. Селіванов, О. О. Сергієнко, В. О. Татенко, Г. К. Уразалієва) вводять поняття суб'єкта психічної активності та життєвого циклу суб'єкта.

Представники суб'єктно-особистісного підходу, розглядаючи суб'єкт як модус існування особистості (К. В. Карпінський, С. Д. Максименко), вводять поняття: суб'єкта регуляції власної активності (М. Й. Боришевський), суб'єкта життєздійснення (А. В. Брушлінський, С. Д. Максименко, Т. М. Титаренко), суб'єкта психічного життя (Г. С. Костюк).

Представники діяльнісного (Л. І. Анциферова, О. М. Леонт'єв, В. А. Роменець, В. М. Сагатовський, В. Д. Шадріков) та суб'єктнодіяльнісного підходів (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Анан'єв, Л. І. Божович, С. Л. Рубінштейн) послуговуються поняттям суб'єкта діяльності, у т.ч. професійної.

З позицій системного підходу (Б. Ф. Ломов, П. Є. Рєшетніков) суб'єкт виступає одним із рівнів розвитку людини і формою організації його системних властивостей. При включенні у діяльність людина проявляється як суб'єкт, реалізуючи функції самореалізації, об'єктивізації, саморозвитку.

Представники системо-мислєдїяльнїсного пїдходу (Ю. В. Громико, Ю. М. Швалб, Г. П. Щєдровицький) у науковому обїгу використовують поняття суб'єкта колективної мислєдїяльності та суб'єкта соціального проектування.

З точки зору освітньо-просторового пїдходу (О. Я. Данилюк, Ф. Г. Івлєва, Т. В. Ткач) людина постає суб'єктом культури, історичного процесу, власної життєтворчості.

У задачному пїдходї (Г. О. Балл, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконїн, В. О. Моляко, В. В. Рєпкін, М. М. Сїлкін, Ю. М. Швалб) використовується поняття суб'єкта самозмїнювання.

Представники компетентнїсного пїдходу (А. О. Деркач, Е. Ф. Зеєр, А. К. Маркова, О. М. Новїков, А. П. Павлїченко, А. М. Павлова, Дж. Равен, Н. О. Садовнїкова, Ю. Г. Татур, Ю. М. Швалб) послуговуються поняттям суб'єкта саморозвитку.

Інтегруючи зазначенї теоретико-методологїчні пїдходи, ми трактуємо поняття *суб'єкта як автора дїяльності*, здатного до самотворення та саморозвитку у дїяльності, а також творення культури, суспїльства, цивїлізації. З огляду на це, суб'єкт є системою, яку утворюють три нерозривнї взаємопов'язанї пїдсистеми: соціокультурний суб'єкт, колективний суб'єкт, індивідуальний суб'єкт. Кожна пїдсистема має власнї форми прояву. Так, формами прояву соціокультурного суб'єкта є: надситуативна активнїсть, надїндивїдуальна свїдомїсть, стратегїчні задачї; колективного суб'єкта – досвїд, рефлексїя, перспективи. Пїдсистема «їндивїдуальний суб'єкт» виступає центратором системи, їнтегруючи у собї форми прояву двох їнших пїдсистем. При їнтеграції форм прояву соціокультурного і колективного суб'єктів отримуємо параметри їндивїдуального суб'єкта: спрямованїсть, актуалїзація, креативнїсть, цїлепокладання, самооцїнка, їдентичнїсть, компетентнїсть, психологїчна готовнїсть, конкурентоздатнїсть (рис. 1).

Формування суб'єкта професїйної дїяльності вїдбувається на стадїї особистїсної суб'єктності (за В. В. Сєлївановим), для якої характернї: розвиток базових соціогенних потенцїй, розквіт психїчних функцїй, досягнення акме психїчної активностї та внутрїшньої визначеностї, цїльностї. Проте процес формування майбутнього фахївця як суб'єкта професїйної дїяльності – не-

рівномірний, нестійкий, відбувається стрибками, кризово насичений. Гармонійне протікання процесу формування суб'єктності під час навчання у вищому навчальному закладі можливе за умови оптимізації освітнього простору вишу, забезпечення якості вітчизняної освіти та ставлення до розвитку особистості професіонала як найвищої цінності суспільства.

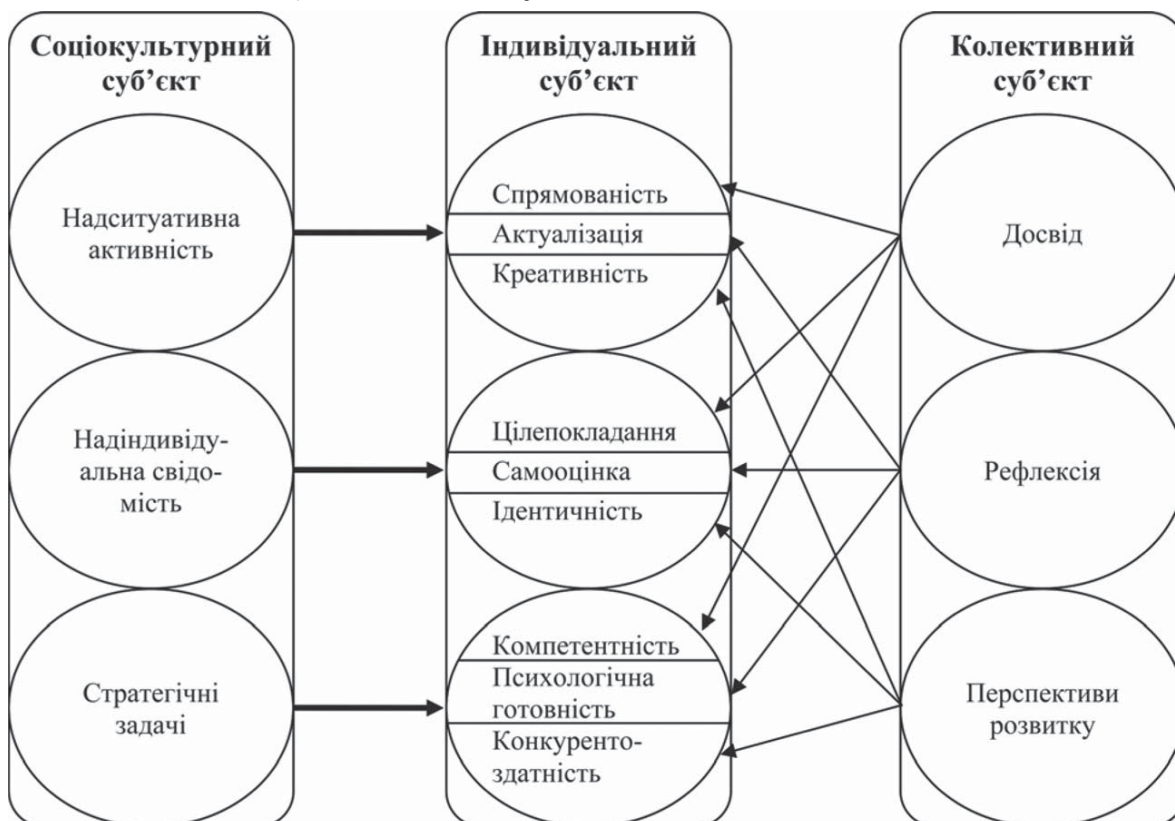

Рис. 1. Форми прояву суб'єктності у сфері діяльності

Особливостями професійної суб'єктогенези у юнацькому віці є: адаптація до умов навчання у вищому навчальному закладі, формування особистісної готовності до здійснення навчально-професійної діяльності, формування соціокультурних запитів та інтересів, поглиблення інтересів у напрямку спеціалізації, переоцінка життєвих цінностей, планів, перспектив, становлення професійної ідентичності, формування психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності, кар'єрних експектацій, сценаріїв життєздійснення, побудова траєкторії професійного розвитку.

Формування в індивіда здатності бути суб'єктом професійної діяльності відкриває перед ним можливість розвивати цивілізаційну культуру та професійну спільноту у процесі власної самореалізації та професіогенези.

Прояви ентропійних процесів у суспільному житті в Україні, відчуження особистості від держави актуалізують дослі-

дження професійної сфери правничої діяльності (В. В. Бедь, А. М. Бражнікова, В. Л. Васильєв, А. Б. Венгеров, С. Д. Гусарєв, В. Ф. Єнгаличев, М. І. Єнікієв, А. Т. Іваніцький, В. А. Полянська, О. Ф. Скакун, В. М. Синьов, Г. Г. Шиханцов), проте у наявних дослідженнях не представлено інтегративного цілісного уявлення про психологічні аспекти та психологічну структуру правничої діяльності.

Правнича діяльність розглядається нами як організаційна форма соціальних взаємодій, які вибудовуються на підставі культурно-правових норм, що репрезентують ідеальну модель суспільних відносин. Під впливом культурно-правових норм формується правосвідомість учасників соціальної взаємодії. Сформована правосвідомість стає механізмом управління соціальними взаємодіями та гарантом правопорядку. Соціальні взаємодії, у яких реалізуються правові норми, створюють правовий контекст життєдіяльності людини, наділяючи її правосуб'єктністю.

Для характеристики психологічної структури правничої діяльності нами використані такі категорії: норми, свідомість, інститути й інституції, суб'єкт, об'єкт, предмет діяльності, функції та задачі діяльності, нужди, потреби, мотиви, цілі, засоби, методи здійснення діяльності, продукт та результат діяльності, котрі співвідносяться між собою як системні утворення з різних рівнів системи понятійних рядів [3].

Психологічна структура правничої діяльності складається з трьох блоків:

- *I блок* – соціокультурного призначення (рис. 2);
- *II блок* – загальної структури правничої діяльності (рис. 3);
- *III блок* – функціонування правничої діяльності (рис. 4).

У *I* блоці – соціокультурного призначення – правнича діяльність розглядається нами як системоутворюючий чинник правової системи. Місія правничої діяльності – регулювання соціальних відносин – відображається в ідеалізованій моделі правовідносин, підґрунтям якої є культурно-правові норми. Ядром ідеалізованої моделі є правосвідомість професійна і буденна. Професійна правосвідомість характеризується експертним рівнем правових знань, духовно-моральним правовим імперативом, високим рівнем соціонормативної саморегуляції та морально-правової відповідальності. Буденна правосвідомість слугує праворозумінню та соціонормативній саморегуляції у соціально-правовій поведінці громадян, спричиняючи їх морально-правову відповідальність перед державою.

Рис. 2. Соціокультурне призначення правничої діяльності

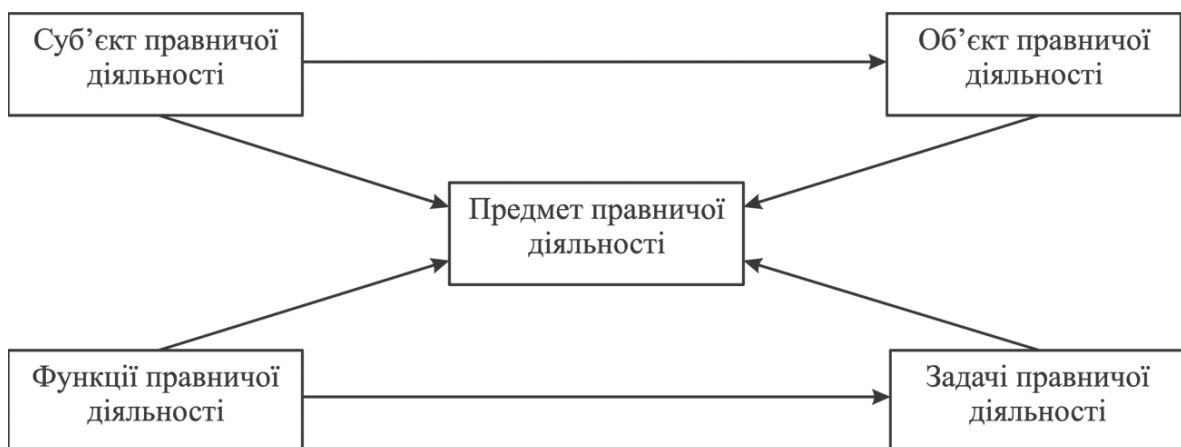

Рис. 3. Загальна структура правничої діяльності

II блок психологічної структури правничої діяльності відображає загальну структуру правничої діяльності: суб'єкт, об'єкт, предмет, функції, задачі правничої діяльності. Ці структурні елементи характерні для будь-якого виду діяльності, проте

змістова наповнюваність цих елементів у різних видах професійної діяльності відрізняється між собою.

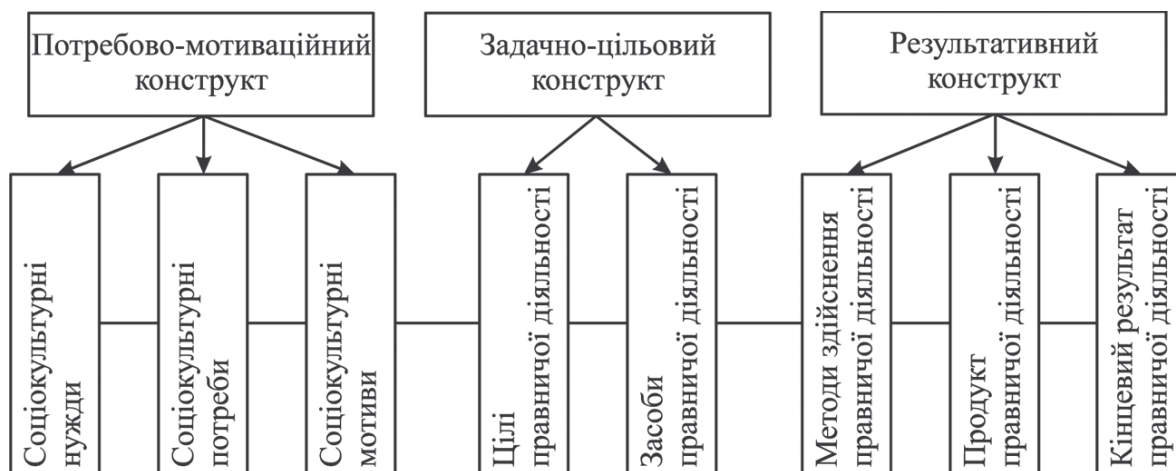

Рис. 4. Функціонування правничої діяльності

Оскільки правнича діяльність розглядається нами як соціальне явище динамічного походження, то III блок моделі представляє функціонування правничої діяльності, яке включає три конструкти: потребово-мотиваційний, задачно-цільовий, результативний. Виділення структурних елементів правничої діяльності дозволяє стверджувати існування її системи та внутрішніх взаємообумовлених зв'язків між ними, котрі визначають порядок здійснення, спрямованість, спроможність та результативність (продуктивність) цього виду професійної діяльності.

Суб'єкт правничої діяльності є ключовим структурним елементом представленої моделі, оскільки діяльність неможлива без суб'єкта. Суб'єкт правничої діяльності має певні соціально-психологічні особливості, а саме: нормативність професійної поведінки, гуманізм, зорієнтованість на верховенство права, експертний рівень правничих знань, високий рівень правосвідомості та правової культури, відповідальність, конфліктостійкість, стресостійкість, соціонормативну саморегуляцію, креативність, публічність, толерантність, комунікабельність, рефлексивність.

Правнича діяльність як соціокультурна практика зорієнтована на побудову громадянського суспільства у державі, що зумовлює необхідність формування нового корпусу правників як суб'єктів професійної діяльності, відповідно до її психологічної структури, що віддзеркалюється у соціально-психологічних особливостях її суб'єкта.

Зважаючи на системність досліджуваного феномена, нами використано комплекс діагностичних процедур, спрямованих на: вимірювання швидкості актуалізації інформації, рівня рефлексивності, рівня мотивації активності особистості у системі

правових норм держави; дослідження самооцінки, креативності, перцептивно-інтерактивної компетентності, комунікативної толерантності, комунікативного контролю; вивчення профідентичності на основі особистих професійних планів; визначення рівня конфліктостійкості, стресостійкості та соціальної адаптації, особистісної конкурентоздатності, спрямованості особистості, здатності самоуправління, потреби в активності.

На основі моделі суб'єкта професійної діяльності (див. рис. 1) та соціально-психологічних особливостей суб'єкта правничої діяльності нами виокремлено 13 емпіричних показників (табл. 1), що стали підставою для визначення рівня суб'єктності майбутніх правників (табл. 2) та комплексу діагностичних процедур.

У ході дослідження виявлено, що атрибути суб'єктності мають певну динаміку залежно від етапу учбово-професійної діяльності. Кількісний аналіз отриманих даних став підґрунтям їх якісної інтерпретації щодо ступеня виразності основних емпіричних референтів суб'єктності у процесі професійної підготовки під час навчання у вищому навчальному закладі. Якісний аналіз загального відсоткового розподілу свідчить, що у процесі навчально-професійної діяльності майбутніх правників відбувається поступове зростання трьох показників суб'єктності (на рівні тенденції): актуалізації, самооцінки, компетентності (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників суб'єктності майбутніх правників залежно від етапу навчально-професійної діяльності (в балах)

Показники суб'єктності	Етапи навчально-професійної діяльності				
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс
1	2	3	4	5	6
Спрямованість	2,6	2,6	4,6	5,3	6,2
Актуалізація	1,8	2,0	3,0	7,1	2,8
Креативність	2,23	2,58	2,68	2,48	2,45
Цілепокладання	2,1	2,3	5,1	4,5	5,5
Самооцінка	2,9	3,0	4,2	5,0	7,3
Професійна ідентичність	1,3	1,5	3,0	3,8	4,6
Компетентність	0,8	1,6	3,0	4,3	7,1
Конкурентоздатність	0,3	1,5	2,0	2,0	2,6
Рефлексивність	2,0	2,2	2,8	2,6	2,8

Комунікабельність	2,6	2,8	3,0	2,8	2,8
Толерантність	2,3	2,32	2,0	2,14	2,1
Стресостійкість	2,64	3,08	3,04	2,61	2,43
Конфліктостійкість	2,71	2,83	3,06	3,08	2,69
Середній бал за всіма показниками	1,82	2,33	3,19	3,67	3,95

Виявлено, що майбутнім правникам на етапі навчально-професійної діяльності властиві: високий рівень сформованості актуалізації на IV курсі навчання, самооцінки та компетентності – на V курсі навчання у вищому навчальному закладі; середній рівень – за показниками спрямованості (IV, V курси), цілепокладання (III, V курси); низький рівень – за показниками спрямованості (I, II курси), актуалізації (I–III курси), креативності (I–V курси), цілепокладання (I, II курси), самооцінки (I, II курси), профідентичності (I–III курси), компетентності (I–III курси), конкурентоздатності (I–V курси), рефлексивності (I–V курси), комунікабельності (I–V курси), толерантності (I–V курси), стресо- та конфліктостійкості (I–V курси). Наочно отримані показники представлено на рис. 5.

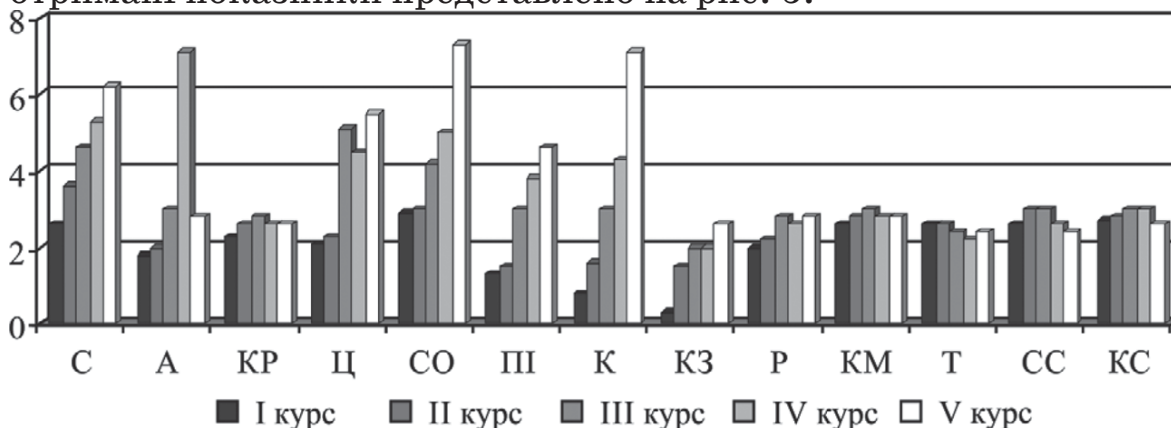

Рис. 5. Динаміка показників суб'єктності майбутніх правників залежно від етапу учбово-професійної діяльності

Індивідуальні прояви показників суб'єктності дозволили визначити рівні суб'єктності майбутніх правників: високий, середній та низький (табл. 2).

Показниками *високого рівня* суб'єктності майбутніх правників слугували: спрямованість на задачу та взаємодію, прагнення до співробітництва, оволодіння новими навичками й уміннями, потяг до пізнання, наявність власної професійної позиції, зорієнтованість на результати правничої діяльності, здатність до швидкої актуалізації інформації, до швидкого і точного відслідковуван-

ня логічних зв'язків і закономірностей, наявність вербалізованих усвідомлених стратегій актуалізації, потреба і прагнення до творчої діяльності, швидкість, оригінальність і варіативність при вирішенні творчих задач, висування оригінальних гіпотез, наявність системи цілей, планування засобів їхнього досягнення, здатність до самоуправління та саморегуляції, ситуаційного аналізу, прогнозування, прийняття рішень та відповідальності за них, самоконтролю, високий ступінь усвідомленості і диференційованості самооцінки, виражена активна профідентичність, прагнення до самореалізації у професійній сфері, формування індивідуального стилю діяльності, неусвідомлена компетентність (Р. Ділтс), конкурентоздатність, висока рефлексивність, комунікабельність, толерантність, стресо- та конфліктостійкість.

Таблиця 2

Динаміка зміни рівнів суб'єктності майбутніх правників залежно від етапу навчально-професійної діяльності (у %)

Рівні суб'єктності	Етапи навчально-професійної діяльності				
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс
Високий	5	7	12	17	24
Середній	17	29	26	48	50
Низький	78	64	62	35	26

Показниками *середнього рівня* суб'єктності майбутніх правників слугували: спрямованість на виконання професійних задач та на себе, домінування власної професійної позиції, прагнення до вдосконалення власної компетентності, до особистої переваги і престижу, домінування власних інтересів, здатність до визначення закономірностей, висування гіпотез, наявність цілей, планування засобів їхнього досягнення, здатність до саморегуляції, самоконтролю, адекватна самооцінка, виражена пасивна профідентичність, усвідомленість професійної діяльності, усвідомлена компетентність (Р. Ділтс), середня рефлексивність, комунікативність, орієнтація на компроміс, прагнення уникати конфлікту, опірність стресу.

Показниками *низького рівня* суб'єктності майбутніх правників слугували: спрямованість на себе, переважання мотивів власного достатку, прагнення задовольнити насамперед власні домагання, егоцентрична позиція, здатність до визначення загального, відсутність здатності до саморегуляції, самоконтролю, несформованість образу професії, відсутність антиципаційних уявлень про власну професійну діяльність, занижена самооцінка, усвідомлена некомпетентність (Р. Ділтс), низька рефлексив-

ність, відсутність комунікативних здатностей, виражена конфліктність, відсутність стресостійкості.

Виявлено, що для майбутніх правників на етапі навчально-професійної діяльності властиві: високий рівень суб'єктності – 5% першокурсників, 7% другокурсників, 12% третьокурсників, 17% четвертокурсників, 24% п'ятикурсників; середній – 17% першокурсників, 29% другокурсників, 26% третьокурсників, 48% четвертокурсників, 50% п'ятикурсників; низький – 78% першокурсників, 64% другокурсників, 62% третьокурсників, 35% четвертокурсників, 26% п'ятикурсників. Наочно динаміку зміни рівнів суб'єктності майбутніх правників залежно від етапу навчально-професійної діяльності представлено на рис. 6.

У процесі констатувального етапу дослідження визначено рівень сформованості суб'єктності майбутніх правників залежно від етапу учбово-професійної діяльності. Отримані дані дозволили сформулювати експериментальні та контрольні групи для подальшого проведення дослідження та визначити зміст формульованого експерименту.

Сформульована нами концепція суб'єктогенези майбутнього правника розглядає становлення суб'єктності студента-юриста у вищому навчальному закладі як результат запровадження суб'єктно-просторової парадигми організації професійної підготовки. Специфіка суб'єктно-просторової парадигми організації професійної підготовки у вищому навчальному закладі полягає у:

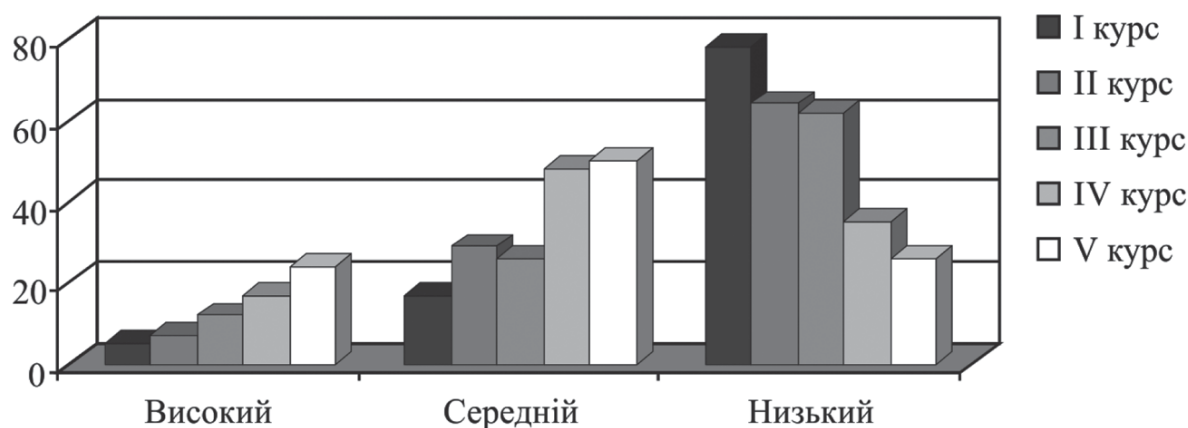

Рис. 6. Динаміка зміни рівнів суб'єктності майбутніх правників залежно від етапу навчально-професійної діяльності

1) поєднанні індивідуальної та колективної діяльності щодо проектування культуровідповідного освітнього простору вищого навчального закладу, зміни його соціальної інфраструктури;

2) спрямованості процесу професійної підготовки на самозміну суб'єкта, вироблення ним активної соціальної позиції, її логіки та методології;

3) інтеграції суб'єктного і просторового підходів, що обумовлює низку специфічних рис організації професійної підготовки у вищому навчальному закладі: культуровідповідність, безперервність, системність, синхронізацію, конструкціоналізм, єдність інтеграції та диференціації, антропоцентризму, інтенції студента на вибір руху траєкторій в освітньому просторі;

4) основним механізмом організації професійної підготовки виступає психолого-діяльнісне проектування.

Виходячи з фундаментальної ідеї проектування освітнього простору вищого навчального закладу, котра полягає у формуванні конфігурації інтересів, потреб, бажань суб'єктів освіти (Т. В. Ткач), наголошується на поліструктурованості та різноінституціоналізованості освітнього простору, змінюванні соціальної інфраструктури, включенні у неї таких інституціональних утворень, як студентське самоврядування, професійно зорієнтовані громадські організації, психологічна служба, кадрова агенція тощо.

Базовими принципами психолого-діялісного проектування культуровідповідного освітнього простору нами визначено: інтенцію на саморозвиток та самозростання людини як суб'єкта життєздійснення, формування здатності вирішувати професійні задачі, включення студентів у процес побудови і розвитку самої освітньої системи, детальну розробку цілей професійної підготовки і ресурсного забезпечення їхнього досягнення, впровадження інноваційних технологій розвитку суб'єктності, створення системи психологічного супроводу навчально-професійної діяльності, недиз'юнктивність процесу проектування, інваріативність, гнучкість та відкритість освітнього середовища, екологічність освітньої взаємодії, можливість безперервного «занурення» студентів у професійний контекст майбутньої правничої діяльності.

Результатом психолого-діялісного проектування є модель формування суб'єктності майбутнього правника. Представлена на рис. 7 модель включає у себе базові психологічні дисципліни, навчальні та соціально-психологічні тренінги, психотехнології професійного розвитку суб'єкта. Базові психологічні дисципліни та тренінги освоюються студентами на певних рівнях (курсах) професійної підготовки, яку супроводжують психотехнології професійного розвитку суб'єкта, що сприяють становленню повноцінної суб'єктності студентів, спонукають до реалізації ними

особистісного потенціалу, самовдосконалення, самоактуалізації. Вказані компоненти є взаємодоповнювальними, що забезпечує комплексність і цілісність процесу формування суб'єктності майбутніх правників, їх самозміну та саморозвиток. Реалізація означеної моделі передбачає насамперед формування психологічної структури правничої діяльності, оволодіння психотехнологіями фахової діяльності, створення умов для самореалізації суб'єкта у майбутній професійній діяльності через перетворення зовнішніх впливів у професійно-сміслові конструкти, відповідно до логіки психічного розвитку власне суб'єкта. Зусилля студентів спрямовуються на усвідомлену і цільову самозміну, побудову нових моделей життєздійснення, що є результатом вирішення навчальних завдань, які інтегрують професійне навчання та професійну діяльність.

Психологічними умовами реалізації авторської моделі визначено: відтворення в навчально-професійній діяльності психологічної структури правничої діяльності; побудову освітнього процесу з урахуванням якісних характеристик системи; відображення у системі освітніх задач загальної архітектури учбово-професійної діяльності; створення системи освітніх форм і технологій; набуття базових компетентностей; освоєння психологічних технологій правничої діяльності [3].

Висновки. Здійснене теоретико-експериментальне дослідження психологічних засад формування майбутнього фахівця як суб'єкта правничої діяльності дозволяє зробити наступні висновки.

1. На підставі аналізу основних теоретико-методологічних підходів до дослідження суб'єктогенези людини поняття суб'єкта діяльності трактується нами як система, що включає у себе три нерозривні взаємопов'язані підсистеми: соціокультурний суб'єкт, колективний суб'єкт, індивідуальний суб'єкт. Кожна підсистема має власні форми прояву. Формами прояву соціокультурного суб'єкта є: надситуативна активність, надіндивідуальна свідомість, стратегічні задачі; колективного суб'єкта – досвід, рефлексія, перспективи. Підсистема «індивідуальний суб'єкт» виступає центратором системи «суб'єкт професійної діяльності», інтегруючи у собі форми прояву двох інших підсистем. При інтеграції форм прояву соціокультурного і колективного суб'єктів отримуємо параметри індивідуального суб'єкта: спрямованість, актуалізація, креативність, цілепокладання, самооцінка, ідентичність, компетентність, психологічна готовність, конкурентоздатність.

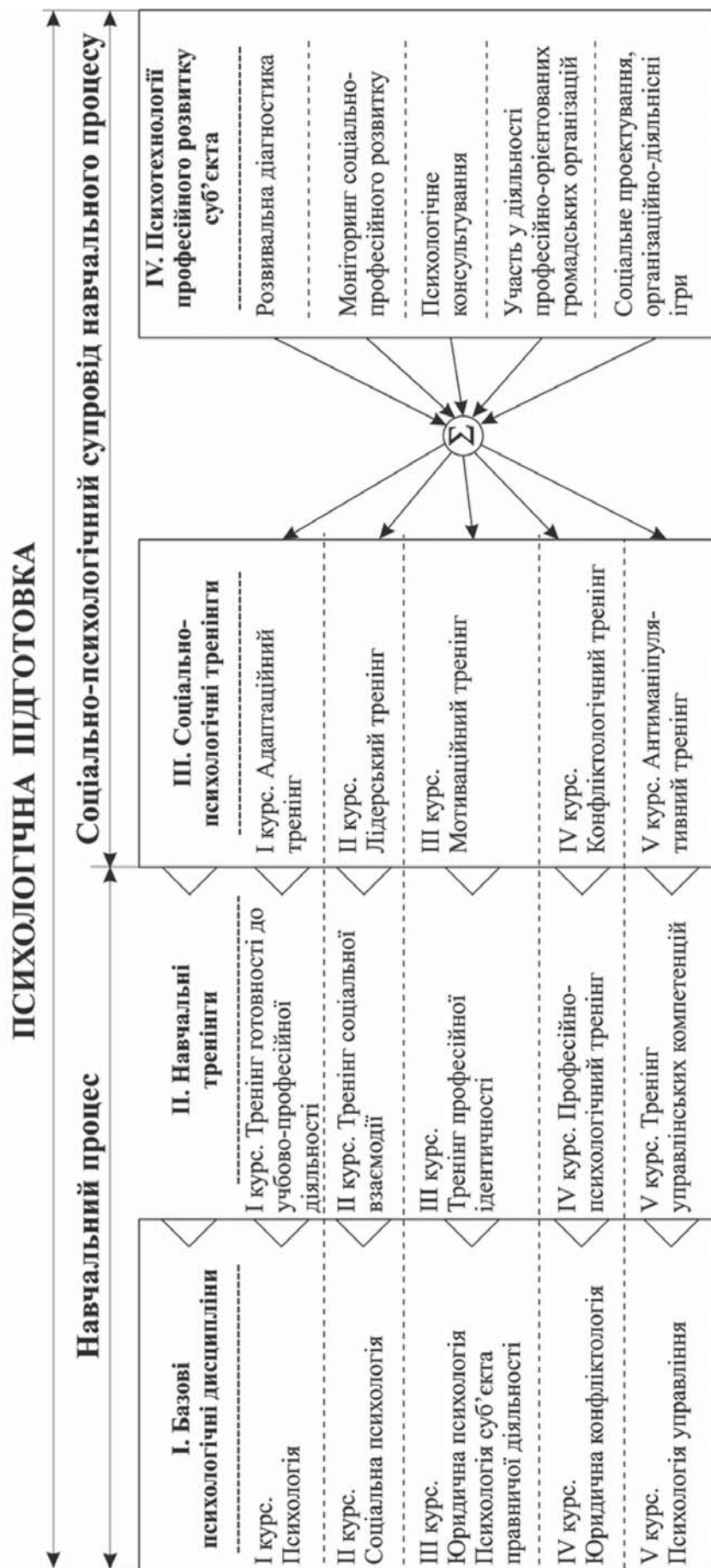

Рис. 7. Психолого-педагогічна модель формування суб'єктності майбутнього правника в умовах вищого навчального закладу

2. Правнича діяльність розглядається нами як організаційна форма соціальних взаємодій, які вибудовуються на підставі культурно-правових норм, що репрезентують модель суспільних відносин. Під впливом культурно-правових норм формується правосвідомість учасників соціальної взаємодії. Сформована правосвідомість стає механізмом управління соціальними взаємодіями та гарантом правопорядку. Соціальні взаємодії, у яких реалізуються правові норми, створюють правовий контекст життєдіяльності людини, наділяючи її правосуб'єктністю.

Суб'єкт правничої діяльності є стрижневим структурним елементом правничої діяльності, що має певні соціально-психологічні особливості: нормативність професійної поведінки, зорієнтованість на верховенство права, експертний рівень правничих знань, високий рівень правосвідомості та правової культури, відповідальність, рефлексивність.

3. У ході дослідження виявлено, що атрибути суб'єктності мають певну динаміку залежно від етапу навчально-професійної діяльності. Кількісний аналіз отриманих даних став підґрунтям їх якісної інтерпретації щодо ступеня виразності основних емпіричних референтів суб'єктності у процесі професійної підготовки під час навчання у вищому навчальному закладі. Якісний аналіз загального відсоткового розподілу свідчить, що у процесі навчально-професійної діяльності майбутніх правників відбувається поступове зростання трьох показників суб'єктності (на рівні тенденції): актуалізації, самооцінки, компетентності та становлення рівня їх суб'єктності.

Індивідуальні прояви показників суб'єктності дозволили визначити рівні суб'єктності майбутніх правників: високий, середній та низький.

4. Концепція суб'єктогенези майбутнього правника розглядає становлення суб'єктності студента-юриста у вищому навчальному закладі як результат запровадження суб'єктно-просторової парадигми організації професійної підготовки, специфіка якої полягає в інтеграції суб'єктного і просторового підходів, поєднанні індивідуальної і колективної діяльності, спрямованості на самозміну суб'єкта, вироблення ним активної соціальної позиції, її логіки та методології.

Перспектива досліджень полягає у розробці теоретико-методологічних засад розвитку суб'єктності правників у процесі професійної діяльності за фахом, дослідженні суб'єктності правників, виділенні показників, критеріїв і якостей професійної суб'єктності, побудові цілісного уявлення про суб'єктогенезу

правників, визначенні психологічних механізмів й умов розвитку професійної суб'єктності спеціалістів-юристів.

Список використаних джерел

1. Брушлинский А.В. Психология субъекта в изменяющемся обществе / А.В. Брушлинский // Психологический журнал. – 1996. – №6. – С. 30-41.
2. Євдокимова Н. О. Проблеми професіогенезу в юнацькому віці / Н. О. Євдокимова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – Т. 2. – Вип. 5. – Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2010. – С. 331–335. – (Серія «Психологічні науки»).
3. Євдокимова Н. О. Психологічна структура правничої діяльності / Н. О. Євдокимова // Актуальні проблеми психології : Екологічна психологія : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка. – Т. 7. – Вип. 24. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 88–97.
4. Євдокимова Н. О. Шляхи реформування професійної правничої діяльності під час навчання у ВНЗ / Н. О. Євдокимова // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – (Серія «Психологія»). – Харків : ХНПУ, 2007. – С. 5–14.
5. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
6. Максименко С.Д. Саморозвиток суб'єкта навчальної діяльності // С.Д. Максименко // Психолог. – 2004. – Лют. (№5). – С. 2-5.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 1972. – 423 с.
8. Сергиенко Е.А. Природа субъекта: онтогенетический аспект / Е.А. Сергиенко // Проблема субъекта в психологической науке. – М., 2000. – С. 184-203.
9. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования) / Ю.М. Швалб. – К.: Миллениум, 2003. – 152 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Brushlynskyj A.V. Psychologyja sub'jekta v yzmenjajushhemsja obshhestve / A.V. Brushlynskyj // Psychologycheskyj zhurnal. – 1996. – №6. – S. 30-41.
2. Jevdokymova N. O. Problemy profesio'genezu v junac'komu vici / N. O. Jevdokymova // Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo

- derzhavnogo universytetu imeni V. O. Suhomlyns'kogo : zbirnyk naukovykh prac' / za red. S.D. Maksymenka, N.O. Jevdokymovoi'. – T. 2. – Vyp. 5. – Mykolai'v : MDU imeni V. O. Suhomlyns'kogo, 2010. – S. 331–335. – (Serija «Psychologichni nauky»).
3. Jevdokymova N. O. Psychologichna struktura pravnychoi' dijal'nosti / N. O. Jevdokymova // Aktual'ni problemy psihologii' : Ekologichna psihologija : zbirnyk naukovykh prac' / za red. S. D. Maksymenka. – T. 7. – Vyp. 24. – Zhytomyr : Vydvo ZhDU im. I. Franka, 2010. – S. 88–97.
 4. Jevdokymova N. O. Shljahy reformuvannja profesijnoi' pravnychoi' dijal'nosti pid chas navchannja u VNZ / N. O. Jevdokymova // Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. G. S. Skovorody. – (Serija «Psychologija»). – Harkiv : HNPU, 2007. – S. 5–14.
 5. Kostjuk G.S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psihichnyj rozvytok osobystosti / G.S. Kostjuk. – K.: Rad. shkola, 1989. – 608 s.
 6. Maksymenko S.D. Samorozvytok sub'jekta navchal'noi' dijal'nosti // S.D. Maksymenko // Psycholog. – 2004. – Ljut. (№5). – S. 2-5.
 7. Rubynshtejn S.L. Problemy obshhej psihologyy / S.L. Rubynshtejn. – M.: Nauka, 1972. – 423 s.
 8. Sergyenko E.A. Pryroda sub'jekta: ontogenetycheskyj aspekt / E.A. Sergyenko // Problema sub'jekta v psihologicheskoj nauke. – M., 2000. – S. 184-203.
 9. Shvalb Ju.M. Celepolagajushhee soznanye (psihologicheskye modely y yssledovanya) / Ju.M. Shvalb. – K.: Myllyenyum, 2003. – 152 s

N.O. Yevdokymova. Conceptual approaches to the future specialist's formation as the subject of legal activity. The author presents the issues in focus of legal activity subject formation. The thesis enriches and elaborates theoretical understanding of legal activity psychological structure and social-psychological peculiarities of its subject, conceptual specificity of subjectivity formation in the process of professional training at higher educational institution. The concept of the genesis of the subject was developed for the future lawyer. The formation of law-student's subjectivity at higher educational institution is considered as the result of introduction of subject-dimensional paradigm of professional training organization which involves the formation of students' study educational area being culturally appropriate, psychological and pedagogical projection of which displays all levels of public legal awareness and activity. A model of subjectivity of a future lawyer in a higher educational institution was created, on the base of

which there has been developed and tested technology of the future lawyers' subjectivity in the process of acquiring basic psychological knowledge, development of vocational and psychological competencies and learning basic psychological technologies legal activities. The psychological determinants of future lawyer's subjectivity formation at higher educational institution are: the reproduction of legal activity psychological structure in teaching-professional activity; the educational process construction including qualitative characteristics of the system; the reflection of educational and professional activity in the system of educational tasks of general architectonics; the creation of educational forms and technologies system; the acquisition of basic competencies; the learning of legal activity psychological technologies.

Key words: educational training, organization and activity game, educational field, psychological service, psychological technologies of legal activity, subject, technology, educational and professional activity, educational aim.

Отримано: 16.12.2013 р.

УДК 159.923+159.92

О.Б. Єгорова, Г.С. Кизим, Т.С. Фесенко

Прояв духовного потенціалу та негативних емоційних станів старшокласників

О.Б.Єгорова, Г.С.Кизим, Т.С.Фесенко. Прояв духовного потенціалу та негативних емоційних станів старшокласників. У статті розглянуто основні підходи й визначення духовності, духовного потенціалу та негативних емоційних станів, що існують у сучасній науці. Здійснено аналіз психологічних теорій з вивчення даних феноменів. Проведено дослідження особливостей прояву духовного потенціалу та негативних емоційних станів в родинях школярів юнацького віку. Встановлено, що у юнаків з більш високим духовним потенціалом в сімейних ситуаціях найменше проявляються негативні емоційні стани (тривожність, конфліктність, почуття неповноцінності та ворожість). Для старшокласників з низьким рівнем духовного потенціалу негативні емоційні стани в родинях є більш типовими та спостерігаються частіше (в більшій мірі –